

Конвенція про права осіб з інвалідністю

Розповсюдження: Загальне
19 травня 2014
Мова: Українська
(неофіційний переклад з пояснювальною запискою)*
Мова оригіналу: Англійська

Комітет з прав осіб з інвалідністю

Одинадцята сесія

31 березня – 11 квітня 2014

Зауваження загального порядку № 1 (2014)

Стаття 12: Рівність перед законом

I. Вступ

1. Рівність перед законом є основоположним загальним принципом захисту прав людини, що є невід'ємним для реалізації всіх інших прав людини. Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права безпосередньо гарантують право на рівність перед законом. Стаття 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю детальніше розкриває зміст цього громадянського права і приділяє основну увагу тим сферам, де особи з інвалідністю традиційно позбавлені цього права. Стаття 12 не встановлює додаткових прав для осіб з інвалідністю; в ній лише надано опис конкретних елементів, які держави-учасниці мають врахувати в цілях забезпечення права на рівність перед законом для осіб з інвалідністю нарівні з іншими.

2. З огляду на важливість цієї статті, Комітет сприяв проведенню інтерактивних форумів для обговорення питання правосуб'єктності. За

* **Пояснювальна записка:** Цей неофіційний український переклад був підготовлений Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні (Місія) для забезпечення широкого доступу до настанов Комітету з прав осіб з інвалідністю (Комітет) щодо імплементації статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю (Конвенція) всіх урядових та неурядових суб'єктів, які докладають зусиль щодо розробки політики забезпечення прав осіб з інвалідністю в Україні. Даний переклад був підготовлений Місією для розвитку спроможності Уряду України привести своє законодавство та практику у відповідність до статті 12 Конвенції.

Цей переклад відображає зміст та сутність ключових термінів у відповідності до того, як вони визначені в англійській версії документа. Терміни правосуб'єктність, правоздатність та дієздатність використовуються у перекладі таким чином, щоб якомога точніше відповідати роз'ясненням, які Комітет надає в пунктах 12-14 Зауваження, та з урахуванням особливостей українського юридичного тезаурусу. Варто підкреслити, що це призвело до розбіжностей у перекладі з українським текстом Конвенції, виготовленому у процесі ратифікації, який у використанні юридичної термінології наближений до російської версії Конвенції. Натомість цей переклад ґрунтується на англійських версіях Конвенції, Зауваженні загального порядку №1 та Заключних зауваженнях Комітету щодо первинного звіту України, підготовлених у 2015 році, і дозволяє забезпечити послідовність тлумачення терміну правосуб'єктність.

У випадку, якщо певні положення цього перекладу є незрозумілими, звертайтеся, будь ласка, до англійських версій відповідних документів з прав людини.

GE.14-03120 (E)

* 1 4 0 3 1 2 0 *

Відправте на переробку

підсумками вельми корисного обміну думками щодо положень статті 12 між експертами, державами-учасницями, організаціями осіб з інвалідністю, неурядовими організаціями, органами моніторингу дотриманням договорів, національними правозахисними інститутами та агентствами Організації Об'єднаних Націй, Комітет визнав за необхідне дати детальніші настанови у вигляді зауважень загального порядку.

3. На основі первинних доповідей різних держав-учасниць, які він розглянув до цього моменту, Комітет відзначає, що спостерігається загальне неправильне розуміння точної сфери обов'язків держав-учасниць за статтею 12 Конвенції. Дійсно, спостерігається загальне нерозуміння того, що модель інвалідності, заснована на правах людини, передбачає перехід від субститутивної парадигми прийняття рішень до парадигми підтриманого прийняття рішень. Метою цього зауваження загального порядку є визначення загальних зобов'язань, що впливають з різних елементів статті 12.

4. У цьому зауваженні загального порядку відображено тлумачення статті 12, яке ґрунтується на загальних принципах Конвенції, викладених в статті 3, а саме, повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як частини людського різноманіття й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; та повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність.

5. Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і Конвенція про права осіб з інвалідністю конкретизують, що право на рівність перед законом діє "повсюдно". Іншими словами, не передбачено жодних обставин, допустимих міжнародним правом прав людини, за яких будь-яка особа могла б бути позбавлена права на визнання її правосуб'єктності або за яких це право могло б бути обмежене. Це підкріплюється пунктом 2 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, який не допускає жодних відступів від цього права навіть під час надзвичайного стану в державі. Попри те, що аналогічної заборони на відступ від права на рівність перед законом в Конвенції про права осіб з інвалідністю не міститься, положення Міжнародного пакту охоплюють такий захист відповідно до пункту 4 статті 4 Конвенції, який встановлює, що положення Конвенції про права осіб з інвалідністю не відступають від нині чинного міжнародного права.

6. Право на рівність перед законом також відображено в основних міжнародних і регіональних договорах про права людини. Стаття 15 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок гарантує рівність жінок перед законом вимагає визнання правосуб'єктності жінок на рівній основі з чоловіками, в тому числі при укладанні договорів, управлінні майном і здійсненні їх прав у суді. Стаття 3 Африканської хартії прав людини і народів надає кожній людині право на рівність перед законом і рівний захист з боку закону. У статті 3 Американської конвенції про права людини закріплено право на правосуб'єктність і право кожної людини на визнання її правосуб'єктності.

7. Держави повинні всебічно перевірити всі галузі права, аби забезпечити, що право осіб з інвалідністю на правосуб'єктність не зазнає нерівних обмежень у порівнянні з іншими. Історично особи з інвалідністю були у дискримінаційний спосіб позбавлені права на правосуб'єктність в багатьох областях в рамках режимів субститутивного прийняття рішень, таких як опіка, піклування та законодавство про охорону психічного здоров'я, яке дозволяє примусове лікування. Ці практики повинні бути скасовані для того, аби забезпечити відновлення повної правосуб'єктності осіб з інвалідністю нарівні з іншими.

8. Стаття 12 Конвенції підтверджує, що всі особи з інвалідністю мають повну правосуб'єктність. Упродовж всієї історії у визнанні правосуб'єктності упереджено відмовляли багатьом групам, в тому числі жінкам (особливо після заміжжя) і етнічним меншинам. Проте особи з інвалідністю залишаються групою, якій найбільш часто відмовляється у визнанні правосуб'єктності в правових системах у всьому світі. Право на рівність перед законом передбачає, що правосуб'єктність є універсальною ознакою, притаманною всім людям в силу приналежності до людського роду, і повинно визнаватись для осіб з інвалідністю нарівні з іншими. Правосуб'єктність є невід'ємним елементом здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Вона набуває особливого значення для осіб з інвалідністю, коли їм необхідно прийняти важливі рішення, що стосуються їхнього здоров'я, освіти та роботи. Відмова у визнанні правосуб'єктності для осіб з інвалідністю в багатьох випадках призводила до позбавлення їх більшості основоположних прав, в тому числі права голосу, права вступати в шлюб і створювати сім'ю, репродуктивних прав, батьківських прав, права давати згоду на інтимні стосунки і медичне лікування, а також права на свободу.

9. Всі особи з інвалідністю, включно з особами з фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, можуть постраждати у зв'язку з відмовою у визнанні їхньої правосуб'єктності і застосуванням субститутивних моделей прийняття рішень. Проте застосування субститутивних режимів прийняття рішень та відмова у визнанні правосуб'єктності незрівнянно більшою мірою позначаються на особах з когнітивними або психосоціальними формами інвалідності. Комітет підтверджує, що статус особи з інвалідністю або наявність будь-якого порушення здоров'я (в тому числі фізичного або сенсорного) ніколи не повинно бути підставою для позбавлення осіб правосуб'єктності або будь-яких прав, передбачених в статті 12. Усі види практик, цілі або результати яких порушують статтю 12, повинні бути викоренені з тим, щоб забезпечити відновлення повної правосуб'єктності для осіб з інвалідністю нарівні з іншими.

10. Це зауваження загального порядку стосується в першу чергу нормативного змісту статті 12 і зобов'язань держави, які виникають із неї. Комітет буде продовжувати проводити роботу в цій сфері, щоб формулювати подальші детальні настанови щодо прав і зобов'язань, що впливають із статті 12, в майбутніх заключних зауваженнях, зауваження загального порядку та інших документах.

II. Нормативний зміст статті 12

Стаття 12, пункт 1

11. Пункт 1 статті 12 підтверджує право осіб з інвалідністю на рівний правовий захист. Він гарантує, що кожна людина поважається як особа, що володіє правовим статусом, що є необхідною умовою для визнання правосуб'єктності особи.

Стаття 12, пункт 2

12. Пункт 2 статті 12 визнає, що особи з інвалідністю володіють правосуб'єктністю нарівні з іншими в усіх аспектах життя. Правосуб'єктність включає в себе здатність мати права і бути суб'єктом, який може вчиняти юридично значимі дії відповідно до закону. Правосуб'єктність в розрізі того, щоб бути володарем прав, дає особі право на повний захист її прав в рамках правової системи. Правосуб'єктність в розрізі того, щоб мати здатність вчиняти юридично значимі дії, передбачає визнання особи в якості діяльного суб'єкта,

повноважного здійснювати правочини і створювати, змінювати або припиняти правовідносини. Право на визнання особи в якості юридично діяльного суб'єкта передбачено в пункті 5 статті 12 Конвенції, в якому закріплено обов'язок держав-учасниць вживати “всіх належних і ефективних заходів для забезпечення рівних прав осіб з інвалідністю на володіння майном і його успадкування, на управління власними фінансовими справами, а також на рівний доступ до банківських позик, іпотечних кредитів та інших форм фінансового кредитування й ... забезпечувати, щоб особи з інвалідністю не були свавільно позбавлені свого майна.”

13. Правосуб'єктність та інтелектуальна спроможність є двома окремими поняттями. Правосуб'єктність означає здатність мати права й обов'язки (правоздатність) і здійснювати ці права і обов'язки (дієздатність). Вона виступає ключовим елементом, що дає доступ до реальної участі у житті суспільства. Інтелектуальна спроможність позначає навички особи приймати рішення, які, природно, у всіх людей різні і можуть варіюватися навіть для певної особи в залежності від багатьох факторів, як-от оточення і соціальні чинники. В таких правових інструментах, як Загальна декларація прав людини (стаття 6), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 16) і Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (стаття 15), не конкретизується відмінність між інтелектуальною спроможністю та правосуб'єктністю. Однак стаття 12 Конвенції про права права осіб з інвалідністю чітко визначає, що “недоумство” та інші дискримінаційні ярлики не можуть бути законними підставами для відмови у визнанні правосуб'єктності (як правоздатності, так і дієздатності). Згідно зі статтею 12 Конвенції ймовірні або наявні обмеження інтелектуальної спроможності не повинні використовуватися в якості підстави для невизнання правосуб'єктності.

14. Правосуб'єктність є невід'ємним правом, яке надане всім людям, включно з особами з інвалідністю. Як зазначається вище, вона складається з двох елементів. Першим є правоздатність, що включає здатність володіти правами і бути суб'єктом права у відповідності до закону. Це може включати, наприклад, отримання свідоцтва про народження, звернення за медичною допомогою, реєстрацію в якості виборця або звернення із заявою про отримання паспорта. Другим елементом є дієздатність, тобто можливість вчиняти дії щодо вказаних прав, які будуть визнаватися у відповідності до закону. Досить часто особи з інвалідністю зазнають утисків та обмежень саме щодо цього елементу. Наприклад, законодавство може дозволяти особам з інвалідністю володіти майном, проте може не завжди визнавати дії, вчинені ними для придбання або продажу майна. Правосуб'єктність означає, що всі люди, включно з особами з інвалідністю, мають правозданість і дієздатність лише в силу того, що вони є людськими істотами. Тому для реалізації права на правосуб'єктність повинні бути визнані обидва елементи правосуб'єктності; вони не можуть бути відокремлені. Концепція інтелектуальної спроможності сама по собі вельми суперечлива. На відміну від загальних уявлень, інтелектуальна спроможність не є об'єктивним, науково обґрунтованим і природно-зумовленим явищем. Інтелектуальна спроможність перебуває у залежності від соціальних та політичних умов, так само як і в залежності від різних дисциплін, професіоналів та видів практик, які відіграють вирішальну роль при оцінці інтелектуальної спроможності.

15. У більшості доповідей держав-учасниць, які Комітет опрацював до теперішнього часу, поняття інтелектуальної спроможності та правосуб'єктності ототожнювалися настільки, що у випадку, коли певна особа, як вважається, має слабку здатність прийняття рішень, часто у зв'язку з когнітивними або психосоціальними формами інвалідності, то її позбавляють правосуб'єктності щодо прийняття певних рішень. Це відбувається або тільки на основі діагнозу про інвалідність (підхід, заснований на статусі), або коли особа приймає рішення, яке, як вважається, може спричинити за собою негативні наслідки

(підхід, заснований на очікуваних наслідках), або коли вважається, що здатність прийняття рішень даної особи обмежена (функціональний підхід). Функціональний підхід прагне оцінити інтелектуальну спроможність і у відповідності до цього обмежити правосуб'єктність. Він часто базується на аналізі того, чи може певна особа зрозуміти характер та наслідки того чи іншого рішення і/або чи може вона використовувати або обмірковувати певну інформацію. Даний підхід є хибним з двох основних причин: а) він дискримінаційно застосовується до осіб з інвалідністю і б) він припускає можливість точної оцінки внутрішніх механізмів роботи розуму людини, а коли особа не проходить оцінку, тягне за собою позбавлення її основоположного права людини – права на рівне визнання перед законом. За всіх цих підходів інвалідність і/або навички прийняття рішень особи використовуються в якості законних підстави для позбавлення її правосуб'єктності або применшення її статусу як суб'єкта права. Стаття 12 недопускає такого дискримінаційного позбавлення правосуб'єктності і вимагає, передусім, надання підтримки у реалізації правосуб'єктності.

Стаття 12, пункт 3

16. Пункт 3 статті 12 визначає, що держави-учасниці мають обов'язок зробити доступною для осіб з інвалідністю підтримку у реалізації їх правосуб'єктності. Держави-учасниці повинні утримуватися від позбавлення осіб з інвалідністю їхньої правосуб'єктності і повинні замість цього надавати особам з інвалідністю доступ до підтримки, необхідної для отримання ними можливості приймати юридично значимі рішення.

17. Підтримка у реалізації правосуб'єктності повинна надаватися з урахуванням дотримання прав, волевиявлення та побажань осіб з інвалідністю і в жодному разі не повинна зводитися до субститутивної моделі прийняття рішень. Пункт 3 статті 12 не вказує, в якій формі має надаватися підтримка. "Підтримка" є широким поняттям та включає в себе як неформальні, так і формальні механізми підтримки різних видів і обсягу. Наприклад, особи з інвалідністю можуть вибрати одного або більше довірених помічників для надання їм допомоги у реалізації їхньої правосуб'єктності під час прийняття певних видів рішень, або вони можуть вдаватися до інших видів підтримки, таких як взаємна підтримка з боку осіб, які перебувають у схожому становищі, адвокація (включно з адвокацією щодо своїх прав) або допомогу в спілкуванні. Підтримка особам з інвалідністю у реалізації ними своєї правосуб'єктності може включати заходи, пов'язані з універсальним дизайном і доступністю (наприклад, вимога до приватних і державних установ, таких як банки і фінансові установи, надавати інформацію в зрозумілій формі або забезпечувати професійний переклад з використанням мови жестів), щоб дати особам з інвалідністю можливість вчиняти юридично значимі дії, необхідні для відкриття рахунку в банку, укладання договорів або вчинення інші видів побутових правочинів. Підтримка також може виражатися в формі розробки і визнання різноманітних нетрадиційних методів спілкування, особливо для тих, хто використовує невербальне спілкування для вираження свого волевиявлення та побажань. Для багатьох осіб з інвалідністю можливість складати завчасні плани виступає важливою формою підтримки, завдяки якій вони можуть виразити своє волевиявлення і побажання, які повинні бути згодом дотримані на тому етапі, коли вони можуть не бути в змозі повідомити іншим свої побажання. Всі особи з інвалідністю мають право займатися завчасним плануванням і повинні мати можливість робити це на рівній з іншими основі. Держави-учасниці можуть створювати різні види механізмів завчасного планування для забезпечення врахування різних побажань, однак всі ці варіанти не повинні бути дискримінаційними. Тій чи іншій особі за її бажанням повинна надаватися підтримка для завершення процесу завчасного планування. Момент вступу в

силу (і припинення дії) розпоряджень особи повинен бути визначений самою особою і прописаний в тексті розпорядження; при цьому за основу не може братись оцінка того, що певна особа позбавлена інтелектуальної спроможності.

18. Форма та обсяг наданої підтримки буде значно відрізнятися від одної особи до іншої в залежності від особливостей тієї групи, до якої належать особи з інвалідністю. Це узгоджується з пунктом d) статті 3, який встановлює “повагу до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як частини людської різноманітності й частини людства” в якості одного із загальних принципів Конвенції. У будь-який час, в тому числі в період кризових ситуацій, особиста самостійність і здатність осіб з інвалідністю приймати рішення повинні поважатися.

19. Деякі особи з інвалідністю бажають домогтися тільки визнання їхнього права на правосуб’єктність нарівні з іншими, як це передбачено пунктом 2 статті 12, і можуть не прагнути до здійснення свого права на підтримку, викладеного в пункті 3 статті 12.

Стаття 12, пункт 4

20. У пункті 4 статті 12 прописані гарантії, які повинні існувати у системі підтримки у реалізації правосуб’єктності. Пункт 4 статті 12 треба розуміти у співвідношенні з рештою положень статті 12 і всією Конвенцією. Він зобов’язує держави-учасниці передбачити належні і ефективні гарантії для реалізації правосуб’єктності. Основною метою цих гарантій повинно бути забезпечення поваги до прав, волевиявлення та побажань особи. Для досягнення цієї мети гарантії повинні забезпечувати захист від зловживань на рівній для всіх основі.

21. У тих випадках, коли після докладання значних зусиль все ж виявляється практично неможливим визначити волевиявлення і побажання певної особи, замість визначення, що базується на “найкращих інтересах”, треба застосовувати “найкраще тлумачення волевиявлення і побажань”. Це орієнтоване на повагу прав, волевиявлення та побажань певної особи відповідно до пункту 4 статті 12. Принцип “найкращих інтересів” не є гарантією, яка відповідає статті 12, якщо мова йде про дорослих осіб. Парадигму “найкращих інтересів” треба замінити парадигмою “волевиявлення і побажань” для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю користувалися правом на правосуб’єктність нарівні з іншими.

22. Всі люди ризикують зазнати “недобросовісного впливу”, однак це може бути більш вагомим для осіб, які спираються на підтримку інших людей, щоб приймати рішення. Недобросовісний вплив має місце тоді, коли спілкуванню між особою, що надає підтримку, і особою, як отримує підтримку, властиві такі ознаки, як страх, агресія, погрози, введення в оману або маніпулювання. Гарантії реалізації правосуб’єктності повинні включати захист від недобросовісного впливу; разом з тим заходи захисту повинні передбачати повагу до прав, волевиявлення та побажань конкретної особи, в тому числі і права брати на себе ризик і робити помилки.

Стаття 12, пункт 5

23. Пункт 5 статті 12 вимагає від держав-учасниць вживати заходи, в тому числі законодавчі, адміністративні, юридичні та інші практичні заходи для забезпечення прав осіб з інвалідністю, які стосуються фінансових та економічних справ, нарівні з іншими. Особи, яким встановлена інвалідність на основі медичної моделі інвалідності, традиційно позбавлялись доступу до власності та управління фінансами. Дана практика позбавлення осіб з інвалідністю правосуб’єктності в фінансових справах повинна бути замінена

практикою надання підтримки у реалізації правосуб'єктності відповідно до пункту 3 статті 12. Аналогічно тому, як гендерний аспект не може використовуватися як підстава для дискримінації в сфері фінансів і власності,¹ інвалідність також не може використовуватися в подібних цілях.

III. Зобов'язання держав-учасниць

24. Держави-учасниці зобов'язані поважати, захищати право осіб з інвалідністю на рівність перед законом і забезпечувати його здійснення. У зв'язку з цим держави-учасниці повинні утримуватися від будь-яких дій, які позбавляють осіб з інвалідністю права на рівність перед законом. Держави-учасниці повинні вживати заходів для попередження втручання з боку недержавних суб'єктів і приватних осіб в здатність осіб з інвалідністю здійснювати і користуватися своїми правами людини, в тому числі правом на правосуб'єктність. Однією з цілей надання підтримки у реалізації правосуб'єктності є зміцнення довіри і навичок осіб з інвалідністю, з тим щоб в майбутньому вони могли реалізовувати правосуб'єктність з меншою підтримкою, якщо вони того захочуть. Держави-учасниці зобов'язані організовувати підготовку для осіб, які отримують підтримку, з тим щоб вони могли прийняти рішення, коли їм потрібна менш значна підтримка або коли у реалізації їхньої правосуб'єктності підтримка їм більше не потрібна зовсім.

25. Для повного визнання “універсальної правосуб'єктності”, в результаті чого всі особи незалежно від інвалідності та здатності прийняття рішень невід'ємно мають правосуб'єктність, держави-учасниці мають покласти край практиці позбавлення правосуб'єктності, метою або результатом якої є дискримінація за ознакою інвалідності.²

26. У своїх заключних зауваженнях за первинними доповідями держав-учасниць щодо статті 12 Комітет з прав осіб з інвалідністю неодноразово заявляв, що держави-учасниці повинні “переглянути закони, що допускають піклування і опіку, і вжити заходів з метою розробки законів і заходів політики для заміни режиму субститутивного прийняття рішень моделлю підтриманого прийняття рішень, що враховує незалежне волевиявлення і побажання осіб з інвалідністю”.

27. Режим субститутивного прийняття рішень може мати різні форми, включно з повною опікою, позбавленням дієздатності за рішенням суду і частковою опікою. Проте цим режимам притаманні певні загальні риси: їх можна охарактеризувати як системи, в яких i) особа позбавляється правосуб'єктності, навіть якщо це відбувається для прийняття одиничного рішення; ii) представник, відповідальний за субститутивне прийняття рішень, може бути призначений кимось іншим, а не особою, якої це стосується, і це може бути зроблено проти волі останньої; та iii) будь-яке рішення представника, відповідального за субститутивне прийняття рішень, засноване на тому, що, як вважається, об'єктивно відповідає “найкращим інтересам” особи, якої це стосується, на відміну від рішення, прийнятого на підставі особистого волевиявлення і побажань даної особи.

28. Зобов'язання держав-учасниць змінити режим субститутивного прийняття рішень на модель підтриманого прийняття рішень вимагає як скасування режиму субститутивного прийняття рішень, так і розробки альтернативних моделей підтриманого прийняття рішень. Для дотримання статті 12 Конвенції недостатньо лише розробляти моделі підтриманого прийняття рішень, якщо водночас зберігаються режими субститутивного прийняття рішень.

¹ Див. Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, стаття 13 (b).

² Див. Конвенцію про права осіб з інвалідністю, ст. 2 у співвідношенні зі ст. 5.

29. Модель підтриманого прийняття рішень включає в себе різні варіанти надання підтримки, пріоритетом яких є волевиявлення і побажання особи і повага до норм в галузі прав людини. Вона повинна забезпечувати захист всіх прав, в тому числі пов'язаних із самостійністю (право на правосуб'єктність, право на рівність перед законом, право вибирати місце проживання тощо), і також прав, пов'язаних із свободою не бути підданим нарузі або жорстокому поводженню (право на життя, право на фізичну недоторканність і т.д.). Крім того, системи підтриманого прийняття рішень не повинні надмірно регулювати життя осіб з інвалідністю. У той час як моделі підтриманого прийняття рішень можуть мати різні форми, всі вони повинні включати деякі ключові положення, з тим щоб забезпечити дотримання статті 12 Конвенції, в тому числі такі:

a) модель підтриманого прийняття рішень повинна бути доступна для всіх. Рівень потреб особи в підтримці, особливо якщо такі потреби є високими, не повинен бути перешкодою до отримання підтримки в прийнятті рішень;

b) всі форми підтримки у реалізації правосуб'єктності, в тому числі активнішої підтримки, повинні ґрунтуватися на волевиявленні і побажаннях особи, а не на припущеннях про те, що може об'єктивно відповідати її найкращим інтересам;

c) спосіб спілкування особи не повинен перешкоджати отриманню підтримки у прийнятті рішень, навіть якщо особа спілкується нетрадиційними способами, або її розуміє дуже мало людей;

d) повинні бути забезпечені можливість і доступність юридичного визнання помічника (помічників), формально обраного (обраних) особою, і держави зобов'язані сприяти наданню підтримки, в тому числі для осіб, які ізольовані і не можуть не мати доступу до відносин взаємодопомоги, які природно виникають в громаді. Це повинно включати в себе механізм, що дозволяє третім особам встановити особу помічника, а також механізм, що дозволяє третім особам оскаржувати рішення помічника, якщо вони вважають, що помічник діє не у відповідності до волевиявлення та побажань відповідної особи;

e) для виконання вимоги пункту 3 статті 12 Конвенції, яким передбачено, що держави-учасниці докладають зусиль щодо "надання доступу" до необхідної підтримки, держави-учасниці повинні забезпечити доступ осіб з інвалідністю до підтримки за номінальною вартістю або безкоштовно, а також забезпечити, щоб брак фінансових ресурсів не ставав перешкодою для доступу до підтримки у здійсненні правосуб'єктності;

f) підтримка у прийнятті рішень не повинна використовуватися як підстава для обмеження інших основоположних прав осіб з інвалідністю, особливо права голосу, права на шлюб, або вступати у фактичний шлюб, репродуктивних прав, батьківських прав, права давати згоду на інтимні відносини і лікування, а також права на свободу;

g) особа повинна мати право відмовитися від підтримки, а також в будь-який час припинити або змінити відносини щодо підтримки;

h) треба встановити гарантії щодо всіх процесів, пов'язаних із правосуб'єктністю і підтримкою у реалізації правосуб'єктності. Ці гарантії повинні бути спрямовані на забезпечення поваги волевиявлення і побажань особи.

i) надання підтримки для реалізації правосуб'єктності не повинно залежати від оцінки інтелектуальної спроможності; в процесі надання підтримки для реалізації правосуб'єктності потрібні нові, недискримінаційні показники для визначення потреб у підтримці.

30. Право на рівність перед законом вже давно визнається в якості громадянського і політичного права, основи якого закріплені в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Громадянські і політичні права починають належати особам з моменту ратифікації, і держави-учасниці повинні робити кроки для негайного здійснення цих прав. Самі по собі права, передбачені в статті 12, починають застосовуватися з моменту ратифікації і підлягають негайному здійсненню. Передбачене в пункті 3 статті 12 зобов'язання держави щодо надання особам з інвалідністю доступу до підтримки у реалізації правосуб'єктності є зобов'язанням щодо дотримання громадянського і політичного права на рівність перед законом. "Поступова реалізація" (пункт 2 статті 4) не може бути застосована до положень статті 12. Безпосередньо після ратифікації Конвенції держави-учасниці мають негайно вживати заходів для здійснення прав, передбачених в статті 12. Ці кроки повинні бути усвідомленими, добре спланованими і повинні передбачати, зокрема, консультації з особами з інвалідністю та їх організаціями, та їх ефективну участь.

IV. Зв'язок із іншими положеннями Конвенції

31. Визнання правосуб'єктності нерозривно пов'язане із здійсненням багатьох інших прав людини, передбачених Конвенцією про права осіб з інвалідністю, в тому числі, проте не виключно, право на доступ до правосуддя (стаття 13); право не бути примусово поміщеним до психіатричного закладу і не бути примушеним проходити психіатричне лікування (стаття 14); право на повагу фізичної і психічної цілісності (стаття 17); право на свободу пересування та громадянство (стаття 18); право вибирати своє місце проживання й з ким проживати (стаття 19); право на свободу висловлення думок (стаття 21); право укладати шлюб і створювати сім'ю (стаття 23); право давати згоду на лікування (стаття 25); і право голосувати і бути обраним (стаття 29). Без визнання правосуб'єктності здатність особи відстоювати, користуватись і реалізовувати ці права і багато інших прав, передбачених в Конвенції, в значній мірі підривається.

Стаття 5: Рівність і недискримінація

32. Для досягнення рівного визнання перед законом особи не повинні дискримінаційним чином позбавлятися правосуб'єктності. Стаття 5 Конвенції гарантує рівність всіх осіб перед законом і право на рівний захист закону. Вона однозначно забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності. Дискримінація за ознакою інвалідності визначена в статті 2 Конвенції як "будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод". Позбавлення правосуб'єктності, метою або результатом якого є обмеження права осіб з інвалідністю на рівність перед законом, є порушенням статей 5 і 12 Конвенції. Держави можуть обмежити правосуб'єктність особи за наявності певних обставин, таких як банкрутство, або у випадку ухвалення обвинувального вироку. Проте право на рівне визнання перед законом і свобода від дискримінації вимагають від держав під час позбавлення особи правосуб'єктності діяти, керуючись однаковими підставами щодо всіх осіб. Відмова у визнанні правосуб'єктності не повинна бути заснована на особистісних ознаках, таких як гендерна приналежність, раса або інвалідність, або мати на меті або наслідком різне поводження з такими особами.

33. Свобода від дискримінації у визнанні правосуб'єктності відновлює самостійність і забезпечує повагу до людської гідності особи відповідно до принципів, закріплених в пункті а) статті 3 Конвенції. Свобода приймати власні рішення найчастіше вимагає наявності правосуб'єктності. Незалежність і

самостійність передбачають надання можливості на отримання юридичного визнання рішень у відповідності до закону. Необхідність в підтримці і розумному пристосуванні у прийнятті рішень не повинні використовуватися для того, щоб ставити під сумнів правосуб'єктність особи. Повага до відмінностей осіб з інвалідністю і прийняття їх як частини людського різноманіття і частини людства (пункт d) статті 3) несумісні з практикою надання правосуб'єктності на основі асиміляції.

34. Заборона дискримінації включає в себе право на розумне пристосування у реалізації правосуб'єктності (пункт 3 статті 5). Розумне пристосування визначено в статті 2 Конвенції як “внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підхожих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод.” Право на розумне пристосування у здійсненні правосуб'єктності відокремлене від права на підтримку у здійсненні правосуб'єктності і доповнює його. Держави-учасниці зобов'язані вносити будь-які необхідні модифікації або корективи, що дозволяють особам з інвалідністю здійснювати свою правосуб'єктність, якщо тільки це не стає невідповідним або не виправданим тягарем. Такі пристосування або корективи можуть включати, зокрема, доступ до найважливіших об'єктів, таких як суди, банки, установи соціального захисту і виборчі дільниці; доступну інформацію про рішення, які мають юридичні наслідки; і персональну допомогу. Право отримувати підтримку у здійсненні правосуб'єктності не повинно бути обмежено у зв'язку з твердженнями про невідповідність і не виправданість тягаря. Держава несе абсолютне зобов'язання надавати доступ до підтримки у здійсненні правосуб'єктності.

Стаття 6: Жінки з інвалідністю

35. Стаття 15 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок закріплює рівну з чоловіками правосуб'єктність жінок, таким чином підтверджуючи, що визнання правосуб'єктності є складовим елементом поняття рівності перед законом: “Держави-учасниці надають жінкам однакову з чоловіками правосуб'єктність у цивільних відносинах і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне відношення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах”(пункт 2). Це положення застосовується до всіх жінок, в тому числі жінок з інвалідністю. Конвенція про права осіб з інвалідністю визнає, що жінки з інвалідністю можуть піддаватися множинній і перехресній дискримінації через гендерну приналежності та інвалідність. Наприклад, серед жінок з інвалідністю високий рівень примусової стерилізації, і їх часто обмежують в контролі над своїм репродуктивним здоров'ям і та прийнятті рішень з огляду на припущення, що вони не здатні давати згоду на статеві відносини. Крім цього, в деяких державах спостерігається вищий рівень нав'язування субститутивної моделі прийняття рішень жінкам, ніж чоловікам. Таким чином, особливо важливо підтвердити, що правосуб'єктність жінок з інвалідністю повинна бути визнана на рівній з іншими основі.

Стаття 7: Діти з інвалідністю

36. В той час як стаття 12 Конвенції захищає рівність перед законом для всіх осіб, незалежно від віку, стаття 7 Конвенції визнає, що здібності дітей розвиваються, і вимагає, щоб “в усіх діях щодо дітей з інвалідністю першочергова увага [приділялася] вищим інтересам дитини” (пункт 2), а також щоб “їхні погляди [отримували] належне врахування, відповідне їхньому вікові

та зрілості” (пункт 3). Для виконання статті 12 держави-учасниці повинні вивчити своє законодавство з метою забезпечення поваги до волевиявлення і побажання дітей з інвалідністю нарівні з іншими дітьми.

Стаття 9: Доступність

37. Права, передбачені в статті 12, тісно пов’язані із зобов’язаннями держави щодо доступності (стаття 9), оскільки право на рівність перед законом необхідне для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя. Стаття 9 вимагає виявлення та усунення бар’єрів, що заважають використовувати об’єкти або послуги, відкриті для населення або які надаються населенню. Недолік доступу до інформації та засобів комунікації і недоступність послуг можуть на практиці слугувати бар’єрами на шляху реалізації правосуб’єктності для деяких осіб з інвалідністю. Тому держави-учасниці повинні забезпечити повну доступність всіх процедур для реалізації правосуб’єктності, а також всієї інформації і засобів комунікації, що мають до цього відношення. Держави-учасниці повинні переглянути свої закони і практику, щоб забезпечити здійснення права на правосуб’єктність і доступність.

Стаття 13: Доступ до правосуддя

38. Держави-учасниці зобов’язані забезпечувати особам з інвалідністю доступ до правосуддя нарівні з іншими. Визнання права на правосуб’єктність є вкрай важливим для доступу до правосуддя з багатьох причин. Аби забезпечити здійснення прав і обов’язків нарівні з іншими, необхідно визнати правосуб’єктність осіб з інвалідністю і забезпечити їм рівний статус у судах і трибуналах. Держави-учасниці повинні також забезпечувати доступ осіб з інвалідністю до юридичного представництва нарівні з іншими. У багатьох юрисдикціях у зв’язку з цим виникають проблеми, які повинні бути вирішені в тому числі шляхом надання особам, які стикаються з втручанням в їхнє право на правосуб’єктність, можливості оскаржити таке втручання – самим або за допомогою юридичного представництва – і захистити свої права в суді. Особи з інвалідністю часто не допускаються до ключових ролей в судовій системі, які виконують, наприклад, адвокати, судді, свідки або присяжні.

39. Співробітники поліції, соціальні працівники та співробітники інших служб екстреного реагування повинні бути навчені тому, щоб визнавати осіб з інвалідністю повноцінними суб’єктами права і розглядати їхні скарги та заяви так само, як і ті, що надійшли від осіб, які не мають інвалідності. Це вимагає проведення для представників цих професій навчальних заходів та здійснення інформаційно-просвітніх заходів. Особам з інвалідністю також повинна гарантуватися правосуб’єктність виступати в якості свідків нарівні з іншими. Стаття 12 Конвенції гарантує підтримку при реалізації правосуб’єктності, в тому числі щодо здатності виступати в якості свідків у ході судових, адміністративних та інших юридичних процесів. Така підтримка може приймати різні форми, в тому числі визнання різних методів комунікації, яка допускає в деяких ситуаціях використання відеозаписів в якості свідчень, пристосування процедур, забезпечення професійного тлумачення з використанням мови жестів і інші допоміжні методи. Судді та працівники судів також повинні проходити підготовку і отримувати інформацію про свої обов’язки щодо поваги до правосуб’єктності осіб з інвалідністю, в тому числі щодо їхньої дієздатності та правоздатності.

Статті 14 і 25: Свобода, недоторканність і вираження згоди

40. Повага до права осіб з інвалідністю на правосуб'єктність нарівні з іншими включає в себе повагу до права осіб з інвалідністю на свободу та особисту недоторканність. Зберігається проблема позбавлення осіб з інвалідністю правосуб'єктності та поміщення їх в спеціалізовані установи проти їхньої волі, або без їхньої згоди, або за згодою особи, відповідальної за субститутивне прийняття рішень. Ця практика є свавільним позбавленням волі і порушує статті 12 і 14 Конвенції. Держави-учасниці мають відмовитися від такої практики та створити механізми перегляду випадків, коли особи з інвалідністю були поміщені до спеціалізованих установ без їхньої конкретної згоди на це.

41. Право на найбільш досяжний рівень здоров'я (стаття 25) включає в себе право на отримання послуг в галузі охорони здоров'я на основі вільної і інформованої згоди. Держави-учасниці зобов'язані вимагати від всіх фахівців охорони здоров'я та медичного персоналу (в тому числі професійних психіатрів) отримувати до початку будь-якого лікування вільну і інформовану згоду від осіб з інвалідністю. В контексті права на правосуб'єктність нарівні з іншими держави-учасниці зобов'язані не допускати, щоб особи, відповідальні за субститутивне прийняття рішень, давали згоду від імені осіб з інвалідністю. Всі фахівці в галузі охорони здоров'я та медичний персонал повинні проводити належні консультації безпосередньо з особами з інвалідністю. Вони також повинні забезпечувати в максимально можливій мірі, щоб помічники або особи, які надають підтримку, не підміняли рішень осіб з інвалідністю або не чинили недобросовісного впливу на ці рішення.

Статті 15, 16 і 17: Повага особистої цілісності і свобода від катувань, насилля, експлуатації та наруги

42. Як було відзначено Комітетом у кількох заключних зауваженнях, примусове лікування з боку психіатрів та іншого медичного персоналу та фахівців у галузі охорони здоров'я є порушенням права на рівність перед законом і порушенням права на особисту цілісність (стаття 17); свободу від катувань (стаття 15); і свободу від насилля, експлуатації і наруги (стаття 16). Ця практика становить позбавлення особи правосуб'єктності щодо обрання лікування, і тим самим, порушує статтю 12 Конвенції. Держави-учасниці повинні замість цього поважати правосуб'єктність осіб з інвалідністю приймати рішення будь-коли, в тому числі в кризових ситуаціях; повинні забезпечувати надання точної та доступної інформації про можливі варіанти надання послуг і наявність немедичних підходів; а також повинні надавати доступ до незалежної підтримки. Держави-учасниці мають обов'язок надавати доступ до підтримки у прийнятті рішень щодо психіатричного та іншого лікування. Примусове лікування становить особливу проблему для осіб із психосоціальними, інтелектуальними або іншими когнітивними формами інвалідності. Держави-учасниці повинні скасувати заходи політики і правові норми, що допускають або передбачають примусове лікування, оскільки таке порушення продовжує існувати у законодавстві про психічне здоров'я у всьому світі, попри наявність емпіричних доказів його неефективності і позицію осіб, які користуються допомогою з охорони психічного здоров'я та зазнали сильної болі та травм в результаті примусового лікування. Комітет рекомендує державам-учасницям забезпечити, щоб рішення, що стосуються фізичної або психічної цілісності особи, приймалися тільки на основі вільної і інформованої згоди цієї особи.

Стаття 18: Громадянство

43. Особи з інвалідністю мають право на ім'я і реєстрацію свого народження, що є складовою права на рівність перед законом, де б вони не знаходилися (пункт 2 статті 18). Держави-учасниці повинні вжити необхідних заходів щодо забезпечення реєстрації дітей з інвалідністю в момент їхнього народження. Це право передбачено в Конвенції про права дитини (стаття 7); однак, ймовірність бути незареєстрованими набагато вища у дітей з інвалідністю, ніж у інших дітей. Це не тільки позбавляє їх громадянства, але доволі часто також позбавляє їх доступу до послуг охорони здоров'я та освіти, і навіть може призвести до їхньої смерті. Оскільки існування таких дітей офіційно не зареєстровано, їхня смерть може залишитися безкарною.

Стаття 19: Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти

44. Для повного здійснення прав, передбачених в статті 12, вкрай важливо, щоб особи з інвалідністю мали можливості для формування і вираження свого волевиявлення і побажань з метою реалізації правосуб'єктності нарівні з іншими. Це означає, що особи з інвалідністю повинні мати можливість вести самостійний спосіб життя в спільноті та робити вибір і контролювати своє повсякденне життя нарівні з іншими, як це передбачено в статті 19.

45. Тлумачення пункту 3 статті 12 в світлі права на життя в місцевій спільноті (стаття 19), передбачає, що підтримка в здійсненні правосуб'єктності повинна надаватися на основі підходу, орієнтованого на місцеву спільноту. Держави-учасниці повинні визнати, що місцеві спільноти є цінним ресурсом і партнером в процесі вивчення видів підтримки, які необхідні у здійсненні правосуб'єктності, включно з підвищенням інформованості про різні варіанти підтримки. Держави-учасниці повинні визнати, що соціальні мережі і природньо створені форми підтримки у місцевій спільноті (в тому числі друзі, сім'я і школи) для осіб з інвалідністю є ключовим елементом моделі підтриманого прийняття рішень. Це узгоджується з особливим фокусом Конвенції на повне включення і залученість осіб з інвалідністю в місцеву спільноту.

46. Сегрегація осіб з інвалідністю в різних установах і раніше являла собою повсюдну і приховану проблему, яка тягне за собою порушення цілого низки прав, гарантованих Конвенцією. Ця проблема посилюється у зв'язку з масовим позбавленням правосуб'єктності осіб з інвалідністю, що дає можливість іншим давати згоду на поміщення осіб з інвалідністю в спеціальні установи. Також досить поширена практика, коли директори установ уповноважені здійснювати всі юридично значимі дії замість осіб, які перебувають в цих установах. Таким чином, всі правомочності і цілковитий контроль на особами переходять до даних установ. З метою дотримання Конвенції і поваги до осіб з інвалідністю необхідно домогтися деінституціоналізації і відновлення правосуб'єктності осіб з інвалідністю, які повинні мати можливість вибирати, де і з ким проживати (стаття 19). Вибір особи, де і з ким проживати, не повинен впливати на її право на доступ до підтримки у реалізації її правосуб'єктності.

Стаття 22: Приватне життя

47. Режими субститутивного прийняття рішень, крім того, що вони суперечать статті 12 Конвенції, можуть порушувати право на приватне життя осіб з інвалідністю, оскільки особи, які приймають рішення в рамках субститутивної моделі прийняття рішень, зазвичай мають доступ до широкого спектру особистої та іншої інформації про особу. Створюючи системи підтриманого прийняття

рішень, держави-учасниці повинні забезпечити, щоб особи, які надають підтримку у реалізації правосуб'єктності, повністю поважали право осіб з інвалідністю на приватне життя.

Стаття 29: Участь в політичному житті

48. Позбавлення або обмеження правосуб'єктності використовується для позбавлення осіб з інвалідністю можливості участі у політичному житті, особливо щодо права голосу. З метою повного забезпечення визнання правосуб'єктності осіб з інвалідністю нарівні з іншими в усіх сферах життя необхідно визнати правосуб'єктність осіб з інвалідністю у суспільному і політичному житті (стаття 29). Це означає, що здатність особи приймати рішення не може слугувати підставою для виключення осіб з інвалідністю з процесу реалізації їхніх політичних прав, в тому числі права голосу, права висувати свою кандидатуру на виборах і права бути членом суду присяжних.

49. Держави-учасниці зобов'язані захищати і заохочувати право осіб з інвалідністю на доступ до підтримки за власним вибором під час таємного голосування, а також брати участь у всіх виборах і референдумах без дискримінації. Більш того, Комітет рекомендує державам-учасницям гарантувати право осіб з інвалідністю висувати свої кандидатури на виборах, безпосередньо займати посади і виконувати всі публічні функції на всіх рівнях державного управління, за забезпечення розумного пристосування і підтримки, де це бажано в процесі реалізації їхньої правосуб'єктності.

V. Імплементация на національному рівні

50. У світлі нормативного змісту і зобов'язань, викладених вище, держави-учасниці мають вжити таких заходів щодо забезпечення повної імплементации статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю:

a) визнати, що особи з інвалідністю є суб'єктами права у відповідності до закону, наділені правовим статусом та правосуб'єктністю нарівні з іншими у всіх сферах життя. Це вимагає скасувати режими субститутивного прийняття рішень і механізми, що тягнуть за собою позбавлення правосуб'єктності, метою або результатом яких є дискримінація осіб з інвалідністю. Рекомендується, щоб держави-учасниці розробили нормативні положення, які захищають право на правосуб'єктність на рівній основі для всіх;

b) забезпечити, визнати і надати особам з інвалідністю доступ до широкого кола засобів підтримки у здійсненні їхньої правосуб'єктності. Гарантії щодо такої підтримки повинні спиратися на повагу прав, волевиявлення та побажань осіб з інвалідністю. Підтримка повинна відповідати критеріям, визначеним вище у пункті 29, що стосується зобов'язань держав-учасниць дотримуватися пункту 3 статті 12 Конвенції;

c) проводити безпосередні консультації та активно залучати осіб з інвалідністю, в тому числі дітей з інвалідністю, через їхні представницькі організації, до процесу розробки і впровадження законодавства, заходів політики та інших механізмів прийняття рішень щодо виконання статті 12.

51. Комітет закликає держави-учасниці використовувати або виділити ресурси для пошуку і розробки найкращих практик із забезпечення права на рівне визнання правосуб'єктності осіб з інвалідністю та підтримки у реалізації правосуб'єктності.

52. Державам-учасницям пропонується розробляти ефективні механізми для боротьби з офіційними і неофіційними моделями субститутивного прийняття

рішень. З цією метою Комітет настійно закликає держави-учасниці забезпечити особам з інвалідністю можливість робити реальний вибір в процесі свого життя і розвивати свою особистість, щоб підтримати реалізацію своєї правосуб'єктності. Це включає, зокрема, можливості створення соціальних мереж; можливості працювати і заробляти собі на життя нарівні з іншими; широкий вибір місця проживання в місцевій спільноті, а також інтеграцію в систему освіти на всіх рівнях.
